

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.5.17>

УДК 331.5

Л. В. Ваганова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова в Хмельницькому

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5812-459>

Д. Ю. Нидзюк,

здобувач вищої освіти,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-9650-1840>

В. В. Доротюк,

здобувач вищої освіти,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9037-1995>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ ТА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ОСВІТІ

L. Vahanova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Khmelnytsky University of Management and

Law named after Leonid Yuzkov

D. Nidzyuk,

Student,

Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

V. Dorotiuk,

Student,

Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

SOME ISSUES OF OVERCOMING CORRUPTION AND SHADOW ECONOMY IN EDUCATION

Стаття присвячена глибокому аналізу проблем тіньової економіки та корупції в українській системі вищої освіти, які є одними з ключових викликів сучасного освітнього середовища. У роботі досліджено масштаби поширення цих явищ, зокрема на основі статистичних даних, що свідчать про постійне зростання рівня корупційних практик у закладах вищої освіти. Окреслено основні види корупційних правопорушень, серед яких купівля дипломів і сертифікатів, неофіційне репетиторство, що залишається поза державним регулюванням, а також маніпуляції під час вступної кампанії, які підривають принципи справедливості та рівності доступу до освіти. У статті запропоновано комплексну стратегію протидії корупції, яка охоплює кілька ключових напрямків. Зокрема, наголошено на важливості впровадження прозорих електронних систем управління, що мінімізують людський фактор у процесах оцінювання, вступу та фінансового управління. Також розглянуто механізми незалежного оцінювання, які передбачають колективну перевірку студентських робіт з використанням анонімізації, що виключає особистісний фактор і сприяє об'єктивності. Окрему увагу приділено легалізації репетиторської діяльності через створення державного реєстру, що забезпечить прозорість, якість послуг і контроль за фінансовими операціями в цій сфері.

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the issues surrounding the shadow economy and corruption within the Ukrainian higher education system, which are considered to be among the most significant challenges in the contemporary educational environment. The study explores the extent of these phenomena, relying on statistical data that indicate a steady rise in corrupt practices within higher education institutions. It outlines the main types of corruption offenses, including the purchase of diplomas and certificates, unofficial tutoring that remains outside the scope of state regulation, and manipulations during the admission process, all of which undermine the principles of fairness and equal access to education.

Corruption in education can take various forms. For instance, the purchase of diplomas and certificates is a widespread issue, where students or applicants acquire

these credentials through unofficial channels, bypassing standard evaluation procedures. This leads to a decline in the quality of education, as individuals who have not acquired the necessary knowledge receive diplomas or certificates that do not reflect their actual level of preparation. Another significant problem is unofficial tutoring. While tutoring services are common, they often remain unregulated by the state and are not always provided according to established quality standards. These services often become part of the shadow economy, with students spending considerable amounts of money on education outside the formal academic system. As this sector is not regulated by the government, there is no guarantee that tutors are offering quality services, which can lead to unequal conditions for students. Manipulations during the admission process are also a serious issue. In some cases, applicants may secure a place in university through bribery or other illegal means, which undermines public trust in the educational system. This violates the principles of fairness and equal access to education, which are fundamental values of any democratic society.

The article also proposes a comprehensive anti-corruption strategy that encompasses several key areas. Specifically, it emphasizes the importance of implementing transparent electronic management systems that minimize human involvement in assessment, admissions, and financial management. This approach would help reduce opportunities for corruption, as automated systems reduce the likelihood of external influence on decision-making. Independent evaluation mechanisms should also be part of this strategy. In particular, it suggests collective grading of student work using anonymization, which would eliminate personal bias and enhance objectivity in the assessment process. This approach would contribute to a more fair and transparent evaluation system based on actual student achievements, rather than personal connections or other unfair factors.

Special attention in the article is given to the legalization of tutoring services through the creation of a state registry of tutors. This would ensure transparency and quality in the services provided in the private tutoring sector and allow for control over financial transactions within this field. Legalizing tutoring services would help create

an environment of healthy competition, ultimately raising the overall level of education in the country.

Ключові слова: *корупція, тіньова економіка, освітня система, вища освіта, репетиторство, антикорупційні заходи, прозорість*

Keywords: *corruption, shadow economy, education system, higher education, private tutoring, anti-corruption measures, transparency*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна освітня система в Україні стикається з критичною проблемою поширення корупції та тіньової економіки, які серйозно деформують її ефективність та підривають основні соціальні функції. Це явище набуває системного характеру, пронизуючи всі рівні освітнього комплексу - від вступної кампанії до працевлаштування випускників. Корупційні практики, неофіційні платежі, хабарництво, схеми репетиторства та зарахування за протекцією формують паралельну економічну модель, що руйнує саму основу освіти - рівний доступ до якісного навчання та створення умов для соціальної мобільності.

Подолання цієї проблеми має важливе значення для України, особливо в контексті євроінтеграції та реформування освітньої сфери. Тіньова економіка в освіті підриває міжнародну конкурентоспроможність країни, створює загрози для розвитку людського капіталу та ефективності соціальних інституцій. Дослідження цього явища та розробка дієвих механізмів його подолання стає критично важливим науковим та практичним завданням для України. Воно передбачає комплексний підхід, який включає діагностику масштабів корупції, аналіз її структурних чинників, розробку прозорих та справедливих правил функціонування освітнього сектору, впровадження ефективних систем доброчесності, підвищення соціальної відповідальності всіх стейкхолдерів. Лише системне та всеосяжне вирішення цієї проблеми здатне забезпечити міцний фундамент для сталого розвитку освіти в Україні та реалізації її ключових суспільних функцій.

Аналізуючи останні дослідження та публікації, стає зрозуміло, що корупція та тіньова економіка в сфері освіти залишаються серйозними викликами, які негативно впливають на якість освітніх послуг, довіру до освітніх установ та розвиток суспільства в цілому. Незважаючи на численні реформи, проблема продовжує існувати через глибоко вкорінені системні недоліки, що створюють сприятливе середовище для нелегітимних практик. Зокрема, дослідники, такі як Ваховський Л.Ц. [1], Трепак В.М. [2], Усик В.І. [3], Скрипник А.В. [4] та С. Чуччі [5], наголошують на тому, що корупція в освіті охоплює широкий спектр проявів – від незаконного стягнення коштів за вступ або оцінки до тіньових схем у фінансуванні освітніх закладів.

Значний акцент робиться на впливі таких явищ як доступ до якісної освіти, адже тіньові платежі часто стають бар'єром для соціально вразливих груп населення. У тіньовій економіці освітньої сфери також прослідковується зрощення інтересів окремих посадовців із комерційними структурами, що створює додаткові можливості для фінансових зловживань. Ці проблеми підривають принципи справедливості та рівності, закладені в освітніх системах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження феномену тіньової економіки в освіті з особливим акцентом на такі прояви, як нелегальне репетиторство, зловживання у фінансових схемах освітніх закладів, тіньові збори коштів серед батьків та незаконні послуги, пов'язані зі вступом чи складанням іспитів. Завданням є аналіз причин виникнення цих явищ, їх впливу на якість освітнього процесу, соціальну справедливість та рівність доступу до навчання. Увага приділяється ролі репетиторства, яке, перебуваючи поза межами офіційного регулювання, сприяє нерівності серед учнів, створює додатковий фінансовий тиск на родини та в окремих випадках стає способом уникнення освітніх стандартів. Важливим завданням є також визначення ефективних способів подолання цих проблем, включаючи розробку механізмів регулювання репетиторських послуг, цифровізацію освітніх процесів, посилення контролю над фінансовими операціями закладів освіти, а також впровадження антикорупційної просвіти серед учнів, батьків та освітян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська освітня система зіткнулась з викликами, коли реформування практик та інституцій супроводжується паралельним природним розвитком неофіційного середовища. Ця проблема набуває особливої гостроти в умовах європейської інтеграції, військової агресії та постійних соціально-економічних трансформацій.

Тіньові процеси в освіті - це не просто поодинокі корупційні випадки, а цілісна економічна модель, яка охоплює всі рівні освітньої системи: від вступної кампанії до працевлаштування випускників. Неофіційні платежі, хабарі за оцінки, приховане репетиторство, незаконні схеми зарахування - все це руйнує не лише економічну структуру освіти, але й підриває її основну соціальну місію - забезпечення рівного доступу до якісної освіти, створення механізмів соціальної мобільності та розвитку людського потенціалу.

Узагальнені дослідження сприйняття корупції серед громадян чітко вказують на освітню галузь як простір, де корупційні практики набули особливо широкого розповсюдження. Українське законодавство підходить до цього питання вкрай серйозно: будь-яке корупційне правопорушення розглядається не просто як адміністративне порушення, а як потенційний злочин.

Законодавча система передбачає, що особи, які займають певні посади та визначені профільним законодавством, несуть персональну відповідальність за такі дії. Залежно від тяжкості вчиненого, до них можуть бути застосовані різні форми впливу - від дисциплінарної санкції та цивільно-правової відповідальності аж до кримінального переслідування [6].

На сьогоднішній день, однією з основних проблем діяльності закладів вищої освіти в Україні виступає корупція та застосування не добросовісних практик. За результатами опитування НАЗК у 2023 році, серед майже 2500 опитуваних громадян, 71,6 % відповіли, що сприймають корупцію, як дуже серйозну проблему, інші 20,5 % підтвердили її, як «скоріше серйозну». Серед 344 опитуваних людей, що взаємодіяли з представниками закладів вищої освіти протягом 2023 року, 26,6 % відповіли, що стикались з корупцією. При цьому, цей показник зріс на 1,9 % порівняно з 2022 роком та на 2,2 % порівнюючи з 2021 роком [7]. Пропонуємо розглянути статистику у вигляді діаграми на рис. 1.

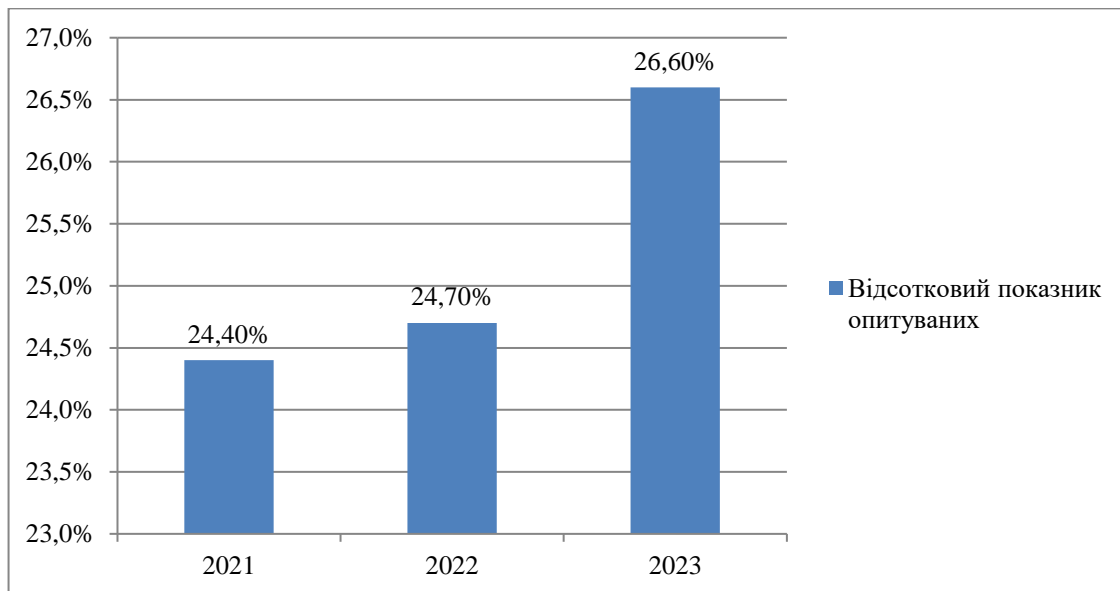

Рис. 1. Результати опитування НАЗК у 2023 році

Тобто варто зробити висновок, що проблема корупції у системі вищої освіти в нашій державі має тенденцію до зростання. Ці статистичні дані демонструють не лише високий рівень сприйняття корупції громадянами, але й показують динаміку реальних корупційних практик.

У корупційних процесах, що відбуваються в освітній сфері, існує дві основні «дійові» сторони: представники адміністрації та викладацький склад, з одного боку, та студенти – з іншого. Найбільш типовим середовищем для корупційних маніпуляцій є екзаменаційні сесії, де адміністрація та викладачі створюють неформальні механізми впливу на результати атестації. Водночас студентська спільнота також активно включена в такі практики. Молодь найчастіше ініціює корупційні схеми під час здачі курсових та лабораторних робіт, а також коли йдеться про поліпшення побутових умов – наприклад, отримання місця в гуртожитку або вирішення інших соціально-побутових питань. Така ситуація вимагає якнайшвидшого реагування та впровадження антикорупційних заходів у систему вищої освіти.

Враховуючи дослідження тіньової економіки в освітній сфері, варто зазначити, що вона набуває принципового значення для України, оскільки дозволяє не лише діагностувати системні проблеми, але й розробити дієві механізми детінізації, впровадити прозорі та справедливі правила функціонування освітнього комплексу. В умовах глобальних викликів, коли від

якості освіти залежить конкурентоспроможність держави, подолання тіньових практик стає критично важливим завданням національного масштабу.

Для того, щоб детальніше розкрити дану проблему, варто проаналізувати різні варіації визначення поняття «тіньова економіка» опираючись на погляди вітчизняних науковців. Пропонуємо розглянути даний матеріал, що поданий у табл. 1.

Таблиця 1. Погляди науковців на трактування сутності поняття "тіньова економіка"

№	Автор	Трактування
11.	Е. Фейг	Економічні дії і дохід, отриманий від них, які обходять або ухиляються від урядового регулювання, оподаткування, або спостереження.
22.	Ф. Сміт	Виробництво на ринку товарів і послуг, законне чи незаконне, яке не виявляється в офіційних оцінках валового внутрішнього продукту.
33.	В. Кубатко	Система неконтрольованих і нерегламентованих державою, неформальних та протиправних економічних відносин між органами державного регулювання, виробниками, працівниками, споживачами й посередниками, що реалізуються усвідомлено та/або опосередковано, з приводу виробництва, розподілу, споживання та обміну товарами й послугами, внаслідок цього завдаються економічні, соціальні та екологічні збитки державі й суспільству.
44.	В. Рейкін	Складне системне явище, що не контролюється і (або) не регулюється законодавством та договірними відносинами, представлене несоціально-економічною діяльністю суб'єктів господарювання, трансакції яких приховуються від оподаткування та (або) не обліковуються статистикою.

Джерело: складено за даними [8, 9, 10, 11].

Аналіз підходів до визначення сутності тіньової економіки, представлений у таблиці, демонструє різноманіття поглядів провідних вчених на це явище. Зокрема, акцентується увага на таких аспектах, як отримання економічних вигід поза офіційним регулюванням, неофіційне виробництво та реалізація товарів і послуг, складні системи неконтрольованих та непрозорих економічних відносин. Ці та інші прояви тіньової економіки здатні спричиняти серйозні економічні, соціальні та екологічні наслідки для держави й суспільства.

Розглянувши теоретичні основи, варто зосередити увагу на реальний вплив прояву корупції та тіньової економіки в сфері освіти на суспільство та державу в цілому.

Одним із типових злочинів є купівля-продаж дипломів і сертифікатів, у результаті чого ринок праці поповнюється особами з дипломами, але не набутими компетентностями, які фактично не проходили навчання. Таким чином, корупція сприяє економічній нестабільності за рахунок того, що система освіти перетворюється на формальну імітацію професійної підготовки, де диплом стає не показником реальних знань та навичок, а лише товаром, який можна придбати. Це призводить до глибокої деградації професійної якості в різних галузях економіки.

Коли випускники отримують документи про освіту без реального навчання, вони не мають необхідних компетентностей для ефективної роботи. Внаслідок цього страждають цілі галузі – від медицини та інженерії до освіти та державного управління. Некваліфіковані фахівці не здатні розв'язувати складні професійні завдання, що безпосередньо впливає на якість суспільних послуг, технологічний розвиток та конкурентоспроможність держави. Більше того, така система підриває мотивацію сумлінних студентів та молодих фахівців. Люди, які витрачають роки на справжнє навчання, опиняються в нерівних умовах поруч із тими, хто купив диплом за короткий час і мінімальних зусиль. Це створює атмосферу демотивації, зневіри в освітній системі та справедливості загалом.

Економічні наслідки таких процесів надзвичайно серйозні. Підприємства змушені витрачати додаткові ресурси на перенавчання та адаптацію співробітників, які формально мають вищу освіту, але фактично не володіють

базовими професійними навичками. Зростають витрати на виправлення помилок, знижується продуктивність праці, уповільнюється інноваційний розвиток.

Корупційні правопорушення в сфері вищої освіти класифікуються за кількома критеріями. По-перше, за сферою виникнення, тобто випадки, коли порушення виникають у фінансово-господарській діяльності закладів вищої освіти. Такі правопорушення можуть проявлятися у вигляді організаційно-управлінського рівня реалізації освітніх програм, а також на виконавчому рівні. По-друге, виділяються за змістом порушень, які полягають у цілому ряді проблем - від нецільового використання бюджетних коштів ЗВО до порушень у сфері трудових відносин, закупівель товарів і послуг тощо. Такі дії розглядаються як такі, що суперечать порядку управління діяльністю закладів вищої освіти. По-третє, за статусом суб'єктів тіньових економічних відносин, корупційні правопорушення можуть бути вчинені як адміністративно-управлінським складом ЗВО, так і безпосередньо педагогічними працівниками чи навіть здобувачами освіти [12, с. 27].

Загалом, дана класифікація дає чітке уявлення про різноманітність корупційних практик в закладах вищої освіти та необхідність комплексного підходу до їх подолання.

Одним із поширених проявів тіньової економічної діяльності в системі вищої освіти в Україні є репетиторство. Ця практика здебільшого набуває форми неофіційної співпраці між викладачами закладів вищої освіти та їхніми студентами.

Викладачі можуть використовувати своє службове становище для надання платних додаткових занять, які не входять до офіційної навчальної програми. Студенти, своєю чергою, часто звертаються до репетиторів з метою отримання вищих балів на іспитах або для покращення своїх академічних результатів. Ці неформальні домовленості залишаються поза межами офіційної звітності та контролю.

Репетиторство як тіньова практика призводить до низки негативних наслідків. По-перше, воно підриває принцип рівного доступу до якісної освіти,

оскільки студенти із вищим достатком отримують переваги над іншими. По-друге, викладачі, які надають платні послуги, можуть надавати їм пріоритет у межах офіційного навчального процесу, що порушує академічну доброчесність. Врешті-решт, така паралельна система оплачуваних додаткових занять спотворює реальні освітні результати, гальмуючи якісний розвиток системи вищої освіти загалом.

Провівши глибокий аналіз корупційних процесів у системі вищої освіти України, варто запропонувати комплексну стратегію протидії, яка б не просто боролася з наслідками, а принципово трансформувала освітню екосистему, унеможливаючи саму природу корупційних зловживань.

Почнемо з вступної кампанії - одного з найбільш корупційних етапів. Сучасні технології можуть значно зменшити ризики корупційних схем, таких як "вступ за протекцією" чи "купівля місця", шляхом створення прозорої електронної системи подачі заявок і відбору абітурієнтів. У такій системі кожен кандидат на вступ отримує можливість відстежувати свій рейтинг у режимі реального часу, бачачи своє місце серед інших абітурієнтів на основі чітко визначених критеріїв, таких як бали ЗНО (національного тестування), середній бал атестата чи інші офіційні показники. Важливим елементом є автоматизація перевірки поданих документів і результатів, яка здійснюється спеціальними алгоритмами без втручання людського фактора. Це дозволить виключити можливість маніпуляцій або фальсифікацій під час перевірки та оцінки заявок. Крім того, така система може включати верифікацію даних через державні реєстри, що забезпечить достовірність поданих документів. Всі дії в системі мають бути прозорими, зафіксованими в логах і доступними для моніторингу як з боку уповноважених органів, так і самих абітурієнтів. Усі етапи процесу, від подачі заяви до зарахування, повинні бути інтегровані в єдину платформу, яка гарантує захищеність даних і неможливість стороннього втручання.

У системі іспитів та оцінювання необхідно впровадити такі механізми, які повністю унеможливають маніпуляції та забезпечують об'єктивність оцінювання знань студентів. Наприклад, одним із найбільш ефективних рішень є запис відеотрансляцій під час екзаменів, що створює прозорий простір для

проведення іспитів і мінімізує ризики стороннього впливу. Відеоматеріали можуть використовуватись для подальшого аналізу, у разі виникнення спірних ситуацій або скарг, що дозволить забезпечити чесність і справедливість процедури. Також надзвичайно важливо впровадити механізм незалежного оцінювання, при якому роботи студентів перевіряє група викладачів, кожен з яких виставляє оцінки незалежно від інших. Це дає змогу зменшити ймовірність упередженості чи суб'єктивності, адже остаточний результат формується на основі середньої оцінки кількох експертів. Ще одним дієвим інструментом є анонімність під час перевірки робіт. Викладач, перевіряючи відповіді студентів, не повинен знати їхні прізвища чи іншу персональну інформацію, яка могла б вплинути на його рішення. Це може бути реалізовано шляхом використання цифрових систем або кодування робіт. Анонімність виключає особистісний фактор і забезпечує рівні умови для всіх студентів, незалежно від їхніх стосунків із викладачем чи репутації.

Окрема проблема – репетиторство, яка була зазначена вище. Замість його заборони, що є малоефективним і нереалістичним кроком, необхідно створити державний реєстр репетиторів із чіткими правилами та умовами функціонування. Це дозволить легалізувати репетиторську діяльність і впровадити прозорість у цей сектор. Кожен репетитор, який хоче надавати послуги, повинен буде зареєструватися в системі, підтвердити свою кваліфікацію та пройти відповідну атестацію.

Крім того, усі фінансові транзакції між репетитором і клієнтом мають бути прозорими та оподаткованими. Для цього можна впровадити спеціальну онлайн-платформу, через яку батьки чи студенти сплачують за послуги репетитора, а система автоматично фіксує оплату й перераховує податки. Такий механізм не лише виведе репетиторство з тіні, але й стане джерелом додаткових надходжень до державного бюджету. У свою чергу, держава може запропонувати зареєстрованим репетиторам певні пільги чи підтримку, наприклад, доступ до безкоштовних курсів підвищення кваліфікації або можливість використання державних платформ для пошуку клієнтів. Легалізація репетиторства та його включення до регульованого правового поля сприятиме створенню

конкурентного і чесного ринку освітніх послуг, де кожен учасник матиме рівні можливості, а користувачі зможуть розраховувати на якісну й відповідальну підтримку у навчанні.

Фінансова прозорість навчальних закладів - ще один критичний напрямок, який забезпечує довіру до системи освіти та сприяє ефективному використанню бюджетних коштів. Для підвищення прозорості необхідно впровадити сучасні електронні системи управління фінансами, які дозволять здійснювати всі закупівлі та фінансові операції у відкритому і прозорому режимі. Основою таких систем мають стати публічні реєстри витрат, у яких кожен громадянин, батько чи студент зможе простежити рух коштів, відстежуючи кожен господарську операцію з моменту виділення бюджетних ресурсів до їхнього кінцевого використання. Наприклад, у реєстрі має бути зазначено, яка сума виділена на закупівлю обладнання чи ремонт навчальних приміщень, хто виграв тендер, які товари чи послуги були надані, а також якість виконаних робіт.

Особливу увагу слід приділити залученню громадськості до контролю за витратами. Це можуть бути комітети батьків, представники місцевих громад або незалежні аудиторські організації, які мають доступ до електронних платформ та можуть оперативно реагувати на підозрілі операції. Крім того, важливо розробити законодавчі механізми, які забезпечать відповідальність посадовців за зловживання бюджетними коштами.

Електронна система фінансового обліку повинна бути інтегрована з державними реєстрами та платформами електронних закупівель, що виключає можливість приховування чи маніпуляцій даними. Така практика не лише посилить довіру до освітніх установ, але й забезпечить ефективніше використання ресурсів, адже прозорість стимулює конкуренцію серед постачальників послуг і товарів, знижуючи ризик завищення цін або неякісного виконання робіт. Загалом, фінансова прозорість є ключем до формування доброчесної освітньої системи, яка працює на користь суспільства та відповідає сучасним стандартам управління.

Окремий напрямок - антикорупційна освіта, яка є фундаментальним інструментом у боротьбі з корупцією, адже вона не лише підвищує обізнаність,

але й формує правильне ставлення до принципів академічної доброчесності. Впровадження обов'язкових курсів для студентів і викладачів має стати невід'ємною частиною освітнього процесу. Такі курси повинні включати не лише теоретичний аналіз корупції та її наслідків, а й практичну складову, яка дозволить учасникам навчитися розпізнавати та протидіяти корупційним проявам у повсякденній діяльності. Моделювання реальних ситуацій, з якими студенти чи викладачі можуть зіштовхнутися у навчальному середовищі, сприятиме розвитку критичного мислення та пошуку правильних рішень. Наприклад, обговорення кейсів, пов'язаних із неправомірним отриманням оцінок, організацією студентських зборів коштів або вирішенням адміністративних питань, навчить учасників розуміти, як діяти в рамках закону та етики. Також курси можуть включати аналіз практичних історій із реальних випадків виявлення корупції в освітніх закладах, що допоможе формувати особисту відповідальність за власні дії.

Особливу увагу варто приділити створенню культури нетерпимості до корупції, яка має починатися з перших курсів навчання. Студенти повинні усвідомлювати, що корупція руйнує довіру, справедливість та якість освіти, і вчитися захищати власні права у прозорий спосіб. Викладачі, своєю чергою, мають бути не лише слухачами таких курсів, а й активними провідниками ідей доброчесності серед студентів. Антикорупційна освіта повинна мати інтегрований характер, торкаючись усіх аспектів навчання, включаючи взаємодію студентів із адміністрацією, організацію навчального процесу та позакласні заходи. Крім того, важливо закласти системний підхід до антикорупційної освіти, впровадивши регулярні тренінги, воркшопи, тематичні лекції та конференції, де обговорюватимуться нові виклики та стратегії їх подолання. Формування такої культури сприятиме зростанню свідомих і відповідальних громадян, які не лише не будуть толерувати корупцію, але й активно протидіятимуть їй у всіх сферах життя.

Висновки з даного дослідження демонструють, що корупція та тіньова економіка у сфері освіти є складними і багатогранними проблемами, які мають системний характер і суттєво впливають на якість освітнього процесу, довіру до

освітніх установ і соціальну справедливість у суспільстві. Вони формують замкнене коло, де економічні та соціальні фактори взаємодіють, сприяючи поширенню незаконних практик. Вступні кампанії, іспити, репетиторство, фінансування закладів освіти — всі ці аспекти стають осередками для корупційних зловживань, які підривають основну місію освіти: забезпечення рівного доступу до знань, формування людського капіталу та підтримки соціальної мобільності.

Для ефективного подолання цієї проблеми необхідний комплексний підхід, який базується на системних реформах, цифровізації освітніх процесів, підвищенні прозорості фінансових операцій і запровадженні дієвих антикорупційних механізмів. Цифровізація вступних кампаній та іспитів здатна мінімізувати ризики людського фактору, виключивши можливість ручного втручання в процеси, пов'язані з оцінюванням знань і відбором абітурієнтів. Водночас створення незалежного контролю за оцінюванням, анонімізація робіт студентів та автоматизовані алгоритми перевірки є кроками до забезпечення чесності й об'єктивності в освітній системі.

Окремий напрямок боротьби з тіньовими практиками стосується репетиторства, яке часто функціонує в неофіційному полі. Легалізація цієї діяльності через державний реєстр, чітке регулювання та оподаткування сприятиме створенню прозорого ринку освітніх послуг, підвищить їхню якість і дозволить забезпечити контроль за фінансовими операціями в цій сфері. Важливим є також посилення відповідальності викладачів за порушення академічної доброчесності, що разом із антикорупційними курсами сприятиме зміні культурних норм і підвищенню етики у сфері освіти.

Фінансова прозорість освітніх закладів, включаючи створення публічних реєстрів витрат, електронних систем закупівель і звітності, є ще одним критично важливим напрямком реформ. Це забезпечить ефективне використання ресурсів, залучення громадськості до контролю за бюджетними коштами та мінімізацію корупційних ризиків у фінансово-господарській діяльності освітніх установ.

Зрештою, вирішення проблеми корупції у сфері освіти можливе лише за умови активної співпраці держави, громадськості та всіх учасників освітнього

процесу. Лише інтеграція технологічних, правових і просвітницьких інструментів дозволить створити систему, яка базуватиметься на принципах прозорості, справедливості та добросовісності. Це сприятиме формуванню довіри до освіти як фундаментальної основи розвитку людського капіталу, зміцненню соціальних інститутів і підвищенню міжнародної конкурентоспроможності України.

Література

1. Ваховський Л. Ц., Бочарова О. А. Тіньова освіта в Україні та проблема рівності освітніх можливостей. *Науковий вісник Донбасу*, 2018. С. 37-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2018_1-2_7
2. Трепак В. М. Корупція в українській освіті як пріоритетний об'єкт протидії. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2016. С. 111-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjyv_2016_4_27
3. Усик В. В., Схулухія Ю. В. Корупція у вищій освіті як загроза академічній добросовісності. *Економіка та держава*, 2017. С. 65-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_16
4. Скрипник А. В., Оборська І. С. Системна та несистемна корупція в освіті: ігрова модель. *Проблеми економіки*, 2016. С. 273-278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_4_37
5. Ciucci S. Tax evasion, education and shadow economy. *Economic Change and Restructuring*. 2024. Т. 57, № 4. URL: <https://doi.org/10.1007/s10644-024-09732-8>
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
7. Дослідження НАЗК. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Результати опитування «Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-nazk/>
8. Feige E. L. The underground economies: Tax evasion and information distortion. 2007. P. 389.
9. Smith P. M. Assessing the size of the underground economy: The statistics Canada perspective. *The underground economy: Global evidence of its size and*

impact. 2006. URL: <http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf>

10. Кубатко В. В. Державна політика детінізації економіки України з урахуванням економіко-екологічних факторів. *Сумський державний університет*. 2019. 23 с.

11. Рейкін В.С. Детінізація національної економіки в умовах невизначеності. Львів. 2019. 40 с. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Dysertacii/2019_11/Reikin_Avtoref.pdf

12. Антонова О.М. Тіньові економічні явища у сфері вищої освіти України як загроза економічної безпеки держави. *Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці матеріали IX-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції (Ukraine-Greece, 22-23 лютого 2021 року)*. ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2021. 118 с.

References

1. Vakhovskyi, L.Ts. and Bocharova, O.A. (2018), “Shadow education in Ukraine and the problem of equality of educational opportunities”, *Naukovyi visnyk Donbasu*, vol. 1-2, pp. 37-38, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2018_1-2_7 (Accessed 25 Apr 2025).

2. Trepak, V.M. (2016), “Corruption in Ukrainian education as a priority object of counteraction”, *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, vol. 4, pp. 111-116, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2016_4_27 (Accessed 25 Apr 2025).

3. Usyk, V.V. and Skhulukhiya, Yu.V. (2017), “Corruption in higher education as a threat to academic integrity”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 65-67, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_16

4. Skrypnyk, A.V. and Oborska, I.S. (2016), “Systemic and non-systemic corruption in education: A game model”, *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 273-278, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_4_37 (Accessed 25 Apr 2025).

5. Ciucci, S. (2024), “Tax evasion, education and shadow economy”, *Economic Change and Restructuring*, vol. 57, no. 4, available at: <https://doi.org/10.1007/s10644-024-09732-8> (Accessed 25 Apr 2025).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Accessed 25 Apr 2025).

7. National Agency on Corruption Prevention (2023), "Research of NACP: Corruption in Ukraine 2023 – Understanding, perception, prevalence", available at: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-nazk/>

8. Feige, E.L. (2007), The underground economies: Tax evasion and information distortion, University of Wisconsin Press, Madison, USA.

9. Smith, P.M. (2006), "Assessing the size of the underground economy: The Statistics Canada perspective", The underground economy: Global evidence of its size and impact, available at: <http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf> (Accessed 25 Apr 2025).

10. Kubatko, V.V. (2019), State policy for the de-shadowing of Ukraine's economy taking into account economic and ecological factors, Sumy State University, Sumy, Ukraine.

11. Reikin, V.S. (2019), "De-shadowing the national economy under conditions of uncertainty", Abstract of Ph.D. dissertation, Department of Economic Security, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, available at: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Dysertacii/2019_11/Reikin_Avtoref.pdf (Accessed 25 Apr 2025).

12. Antonova, O.M. (2021), "Shadow economic phenomena in the field of higher education in Ukraine as a threat to the economic security of the state", National Security in the Focus of Globalization Challenges in Economics, Proceedings of the IX International Scientific Internet Conference, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine, pp. 118-120.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2025 р.